

ציוני החודש

המשבר ומחולליו, המערכה ומשבשיה

ב. גר

ליסטית, ללא התחשבות ברצונם של נציגי מעמדות אחרים וזרמים לא-סוציאליסטיים ואנטי-סוציאליסטיים בעם. עד כאן אריתמטיקה פרלאמנטארית.

ואולם האריתמטיקה הפרלאמנטארית לבדה אינה פוסק אחרון. לא פחות מן המספרים עצמם קובע גם התוכן הממלא אותם. התנאים הפוליטיים לבדם אינם קובעים. לא פחות מן התנאים האלה קובע גם הרקע הכלכלי והחברתי המשלים אותם. הרכבו של בית-הנבחרים הישראלי יש בו משום עדות למצב הסטאטי של יחסי הכוחות במדינת ישראל הקיימת. אך ממשלת ישראל בתקופת קיבוץ הגלויות חייבת להיות הולמת לא רק מצב סטאטי זה כי אם גם את הצרכים החיוניים של התהליך הדינאמי, צרכים אלה מצוים עלינו לפי שעה — ולא נבוא עתה לאמוד ארכה של תקופת-בינים זו — הכורח של שיתוף-פעולה בעם, שיתוף פעולה המקיף בהכרח לא פועלים בלבד ולא סוציאליסטים בלבד. הכרח זה היה ברור מאד בימי מלחמת השחרור, וקיומה של ממשלת קואליציה רחבה בתקופה ההיא היה בבחינת מושכל ראשון שאינו טעון הוכחה. אך לאמתו של דבר, הצורך בליכוד לאומי רחב בתקופת קיבוץ הגלויות גדול אפילו מן הצורך בימי מלחמה לחיים ולמוות כמלחמת השחרור. הסכנה הפיסית הישירה שהיתה צפויה לכל יהודי בארץ בימים ההם שימשה כוח מניע עצום לקבלת העול עלידי רבים, בכל תנאים שהם. ואילו המעמסה המתמדת של מפעל קיבוץ הגלויות, שבצדה הכרת המטרה החיונית ללא תחושה בלתי-אמצעית של הסכנות הצפויות מאי-השגתה — כמוה ככוח מניע לפריקת העול. נוסף על כך, פותח מפעל קיבוץ הגלויות, על השיבוש המתמיד בחיי הכלכלה הישראלית הכרוך בעקבו, כל מיני פתחים ודרכים עקלקלות להנאה, באמצעים לא-כשרים ובאמצעים כשרים למחצה, לשליש ולרביע, ומעלה פיתויים עצומים להתפרקות והתפרקות. והנה נראה הדבר, כי השפעת הגורמים המלכדים במלחמה והגורמים המפרקים בתקופת מפעל הבניה נתנה ומוסיפה לתת את אותותיה לא רק בהמוני הישוב אלא גם במפלגות הפוליטיות. בתקופת מלחמת השחרור היו כל המפלגות מוכנות להצטרף לממשלה בלי להעלות את

משבר הממשלה הממושך, שארך שלושה שבועות. תואר בחלק מעתוני הארץ ועתוני חוץ-לארץ כעדות מפתיעה לחוסר יציבות של השלטון בישראל. לאמתו של דבר, מעידה צורת חיסולו של המשבר על כשלון הנסיון לזעזע את יציבות השלטון. היא מעידה גם על כשלון הנסיון להחליש את השפעתה הקובעת של תנועת הפועלים על עיצוב הענינים במדינת ישראל ועל הגשמת תהליך הקליטה והפיתוח. עם זאת חשף המשבר שתי בעיות יסוד של המימשל בישראל בתקופת קיבוץ הגלויות. הבעיה הראשונה היא, כיצד יוכשר שלטון המבוסס על הסכמים בין מפלגות, מאין מפלגה אחת בעלת רוב מוחלט בעם ובכנסת, למילוי התפקיד של ביצוע התהליך המהפכני הגדול המתגשם בארץ. הבעיה השניה, הקשורה בראשונה, היא כיצד תימצא המזיגה בין הרצון הסוציאליסטי של העם, אשר בא על ביטוי בהרכב הכנסת, לבין הכורח שבשיתוף פעולה בין השכבות השונות של העם, בארץ ובתפוצות.

הישוב במדינת ישראל הוא ישוב עובד ברובו המכריע, לא בלבד לפי מעמדו בחיים הכלכליים אלא אף לפי הכרתו ומאוייו החברתיים. הכנסת מונה, בין מאה ועשרים חבריה, ששים וששה צירים שנבחרו ברשימות שתי המפלגות הציוניות-הסוציאליסטיות. נוסף על אלה יושבים בכנסת שלושה צירים קומריניסטיים, תשעה צירים נציגי מפלגות הפועלים הדתיות, ציר אחד שנבחר ברשימת "הלוחמים" ונציג אחד של "העובד הציוני" שנבחר ברשימת המפלגה הפרוגרסיבית. ציבור הפועלים המאורגן לזרמיו וגווניו השונים מונה איפוא שמונים ציר מבין מאה ועשרים, הווה אומר שני שלישים. מבחינה מספרית גרידא קיימים איפוא במדינת ישראל כל התנאים הפוליטיים להקמת שלטון פועלים טהור, ללא כל תוספת של גורמים אזרחיים לממשלה. יתר על כן, קואליציה של שתי המפלגות הציוניות-הסוציאליסטיות עם הפועלים הדתיים או עם האגפים הפועליים המובהקים של "הפועל המזרחי" ו"פועלי אגודת ישראל", החותרים למדיניות פועלית עצמאית ברורה, או אפילו בינו לבין עצמן — גם היא היתה יכולה להקים ממשלה יציבה בעלת רוב בכנסת ולהגשים מדיניות סוציא-

ו"חירות" הסתייעו בהלך רוח של רבים בשוב אשר נלאו לשאת את המעמסה הכלכלית של מפעל הקליטה והפיתוח על תוצאותיה, שהחריפו עם משבר המטבע הזר ובעקבות המשבר הבינלאומי. האגף האזרחי של "החזית הדתית" אשר בתוך הקואליציה הממשלתית בא בתביעות והתנה במיליון את הסכמת החזית הדתית לריאורגניזציה בממשלה שהוצעה ע"י ראש הממשלה. ואז פרץ המשבר.

מספרן המשבר נתגלה אופיו החברתי מיד על ידי החרפת הניגוד הסוציאלי בתוך החזית הדתית. אמנם בימים — או בשעות — שקדמו למשבר שם עצמו נציג "הפועל המזרחי" בממשלה, מתוך חשבוניות כיתתיים, שופר לתביעותיו של האגף הבורגני הקיצוני. אולם תיכף להתפטרות הממשלה נתבלט הקו המבדיל שבין החזית הדתית והמתרחקות הפנימית שבתוכה שימשה במשך ימי המשבר ביטוי גלוי וברור לאופיו הסוציאלי של המשבר כולו. האגף הבורגני הקיצוני של "החזית הדתית", שהועמד בפני סכנת הפילוג בחזית ובפני סכנת בידודו ממפלגות הפועלים הדתיות המרכזות בתוכן וסביבן את עיקר תומכי החזית בהמוני העם, נכנע לבסוף לכוח הפועלי שבחזית זית ולהגמוניה הפועלית במדינה ובממשלה. מתקבל מאד על הדעת שכניעתם זו אינה אלא זמנית, כשם שמתקבל על הדעת שאף אחיו הקרע בחזית נדחת אינו אלא זמני. אך אין ספק כי עמדתו התקיפה והברורה של ראש הממשלה, עמדתה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל שהגדירה יפה את הסייגים לפשרות בתוך הקואליציה הידקו את הקשרים בין המפלגה הראשה לציבור הפועלים הסוציאליסטי לבין הפועלים הדתיים והכשילה את הנסיון לבטל את ההגמוניה הפועלית בממשלה.

אילו היה קיים בארץ משטר של מפלגות מעטות, המוגדרות הגדרה ברורה מבחינה מעמדית, היה גם המצב הפרלמנטארי לגבי הרכבת הממשלה, ולגבי היחסים בין הגורמים השונים בתוכה, ברור יותר. שני גורמים משבשים את ההתאמה בין החזיתות המפלגתיות לביין החזיתות המעמדיות בתוך המדינה. הגורם הראשון הוא המאבק בין מאויי השתלטות של החוגים הדתיים לבין משטר של חירות המצפון המציין את חיי הישוב החדש בארץ מראשיתו. המפלגות הדתיות מרגישות כי הזמן פועל נגדן. אמנם המשטר של חירות המצפון החליש מאד מגמות אנטי-דתיות תוקפניות. הן נשארו נחלת מעטים שהקנאות האנטי-דתית משת להם תחליף מודרני לקנאות דתית חשוכה. יש במדינה ותהיינה בה תגובות חריפות של הישוב ה"חפשי" על נסיונות השתלטות דתית, ומבחינה זו כל "התקפה" דתית — שאין לה סיכויים להצלחות

המפריד ביניהן. עכשיו עושה כל מפלגה את חשבונותיה הנפרדים, ויש חשבוניות רבים.

ב

ממשלת הקואליציה, ויהא הרכבה מה שיהיה, חייבת לשוות לנגד עיניה שני גורמי יסוד: את המיפעל וצרכיו; את הישוב ורצונו. היא חייבת גם לראות את קשרי הגורל ההדדיים שבין המיפעל והישוב. המיפעל וצרכיו מצוים עלינו ריכוז של שכבות רבות ורחבות ככל האפשר בהכרעה, בהנהגת העניינים ובנשיאה בעול. הישוב ורצונו, כפי שהוא בא על ביטויו בהכרעת רוב הבוחרים לכנסת, תובעים שלטון פועלים בעל מגמה סוציאליסטית ברורה. שני גורמי יסוד אלה קובעים את דרך ההגשמה הסוציאליסטית בישראל: לא דיחוי ההגשמה עד לאחר קיבוץ הגלויות ובנין הארץ, ולא מדיניות סוציאליסטית אפסקלוזיבית המצרה את צעדי ההון הפרטי והופכת את המשק הפרטי הקיים למשק ציבורי, אלא צמיחה אורגאנית של שתי צורות המשק זו בצד זו, ולפעמים כשזו משולבת בזו, והכשרת המוני עולים, שמהם הביאו מושגים אינדיבידואליסטיים קיצוניים ומהם הביאו פחד מפני צורות קולקטיביסטיות, להיי משק שיתופי וחברה שיתופית. שני גורמי יסוד אלה תובעים קואליציה בין המעמדות והגמוניה של תנועת הפועלים בקואליציה הזאת. רצון רוב הבוחרים, קובע את מדיניותה של הממשלה, כמדיניות חברתית מתקדמת, המעודדת יצירה פועלית חפשית וצורות משק ציבוריות ושיתופיות; צרכי הבנין, המחייבים ייצוג נציגי שכבות בורגניות בממשלה, מציבים עליידי השתתפותם של נציגים אלה בממשלה תחומים להפעלתה של המגמה הסוציאליסטית. זה היה המצב עם הקמת הממשלה הקבועה הראשונה במארכס 1949 ומצב זה בא על ביטויו בתכנית הפעולה של הממשלה. הניגוד בין שני גורמי היסוד הקובעים את ההתפתחות החברתית והמדינית בישראל הוא שגרם למשבר העקשני והממושך בממשלה זו. ניגוד זה אינו ניגוד היסטורי, אלא אקטואלי בלבד, אך ניגוד אקטואלי זה עלול להימשך תקופה ארוכה מאד, כברת-ארץ גדולה בדרכו של קיבוץ הגלויות.

כאשר-איה ההתאמה בין קצב זרימת ההון להשקעות לבין קצב העליה הגדולה וממדיה חייבו בדיקה של המדיניות הכלכלית לשם עידוד השקעות הון מוגברות מחוץ-לארץ ראתה הבורגנות הישראלית את השעה כשרה להפך את שיווי-המשקל שנקבע בתכנית הפעולה של הממשלה, לזעזע את ההגמוניה הפועלית בשלטון ולהחליש או לבטל כליל את מגמותיו החברתיות הפועליות-המתקדמות. ההתקפה על הממשלה התנהלה בשני ראשים, מבית ומחוץ. מפלגת הציונים הכלליים

לא כל צבור הפועלים כולו מיוצג בממשלת הקואליציה, והוא הדין, כמובן, בציבור הבורגני. אך מי שיבקש להגיע להבחנה מדוקדקת יותר בין שכבות לא יוכל לגלות הבדלים חברתיים בין פועלים המיוצגים בקואליציה לבין פועלים שאינם מיוצגים בה, וכן לא בין בורגנים התומכים בממשלה לבין בורגנים הנלחמים בה. היחס לממשלה שבתוך כל מעמד ומעמד נקבע לא מנימוקים סוציאליים וכלכליים אלא מנימוקים פוליטיים ואידיאולוגיים, והדבר אינו מבהיר, אלא מטשטש ומשבש את החזיתות המעמדיות בארץ.

ג

אילו ציבור הפועלים, שפילוגו הפוליטי המפלגתי אינו משקף פילוג סוציאלי, היה מופיע בזירה הפרטיטית בישראל כחטיבה אחת, היו החזיתות ברורות. ואז גם אפשר היה להגיע להגדרה ברורה וקבועה יותר של אותו קו, אשר בו שני גורמי-היסוד במדיניות הישראלית הפנימית — הרוב הפועלי הסוציאליסטי וכורח הקואליציה — מוצאים את ביטויים בלי לבטל זה את זה, בלי שתקום קואליציה ממשלתית אשר תכנית פעולתה מבטלת את רצונה הסוציאליסטי של מרבית העם, ובלי שתכנית הפעולה לממשלה קואליציונית אשר תבוסס על רצון מפלגות הפועלים בלבד תבטל את האפשרות של שיתוף מפלגות בורגניות ומפלגות דתיות (ובהן גם מפלגות הפועלים הדתיות) בקואליציה. קו כזה נמצא ונקבע בשעתו עם הקמת הממשלה הקבועה הראשונה. אך הרוב הפועלי בכנסת אינו רוב ממשי, משום שציבור הפועלים אינו מופיע בה כחטיבה אחת.

שתי מפלגות הפועלים הציוניות-הסוציאליסטיות מכירות בהכרח הקואליציה; ושתייהן מכירות גם בהכרח למצוא קו פעולה לממשלה אשר לא ימנע את הקמתה של ממשלת הקואליציה. גם מפלגת הפועלים המאוחדת מכירה בכורח כפול זה. מעידות על כך עובדת השתתפותה עם מפלגות בורגניות — ובתוכן גם "הציונים הכלליים" — בממשלה הזמנית; עובדת השתתפותה עם מפלגות בורגניות — ובתוכן גם הציונים הכלליים והרביזיוניסטים — בהנהלת הסוכנות; העובדה שבמשא-ומתן הראשון ובמשא-ומתן השני על הצטרפותה לממשלה הקבועה לא תבעה מפ"ם הוצאת שום מפלגה בורגנית מתוך הקואליציה הממשלתית כתנאי להצטרפותה היא. סיסמת התעמולה של מפ"ם במלחמתה נגד מפא"י: כשהיתה בידם הברירה בינינו לבין הבורגנים והדתיים, בחרה מפא"י בבורגנים ובדתיים, מסרסת ביוזעים את המציאות. לא מפא"י צריכה היתה להחליט, אם לבחור בקואליציה עם מפ"ם או בקואליציה בין-מעמדית. הקואליציה

ניכרות במידה כלשהי, בגלל הרכבו של הישוב ויחסי הכוחות בתוכו — משיגה את המטרה ההפוכה. אך המפלגות הדתיות יודעות, כי ההתפתחות במדינה סופה להחליש את השפעת הדת בחיים ובהוי. כל עוד היהודים מארצות המזרח המוסלמי הם חלק ניכר מאד בעליה ורבים מאד מהם נתונים להשפעה דתית חזקה, מקויות המפלגות הדתיות לרכוש עמדות ניכרות להשילטת הוי דתי במדינה. הן יודעות יפה, כי במידה שהעליה המזרחית הזאת תלך ותשתרש בחיי הישוב הכללי ובהוי שלו ובמידה שתתחיל להגיע עליה ניכרות מארצות אמריקה ואירופה המערבית ואולי אף מאירופה המזרחית, בה במידה ירדו וילכו הסיכויים להשילטת הוי דתי במדינה. הן משתדלות איפוא לנצל את התקופה הקרובה כדי למנוע התפתחות נוספת במגמת הסאקולאריזאציה של המדינה, ובמידת האפשר אף לכבוש עמדות חדשות. הקו המבדיל בין המפלגות הדתיות לבין המפלגות הכלליות אינו מיטשטש וקשת הצבעים של המפלגות הפוליטיות מופיעה — אם לא כולה, הרי ברובה — בשתי מהדורות מקבילות, במהדורה כללית ובמהדורה דתית, ובחשבון של יחסי כוחות וצירופיהם מופיעה כל מפלגה כזאת כגורם עצמאי.

הגורם השני המשבש את החזיתות המעמדיות היא העובדה כי מעבר להבדל העיקרי, בין מפלגות פועלים לבין מפלגות בורגניות, אין תחומים מעמדיים קבועים וברורים בין המפלגות. אכן בקוים כלליים מאד אפשר לקבוע שרבים מבעלי התעשייה קרובים יותר למפלגה הפרוגרסיבית מאשר למפלגת הציורנים הכלליים, בעוד שהציונים הכלליים מייצגים בעיר בעיקר את ההון הבלתי-פרודוקטיבי, את הסוחרים ובעלי הבתים. אפשר לגלות את הסיבות הכלכליות המביאות יצרנים לתמיכה במדיניות הממשלה הקיימת או, לפחות, להשלמה אתה, והדוחפת הון המושקע במפעלי-תיווך ובנכסי דלא נידי לעמדת אופוזיציה. אך התחומים האלה משוברים מאד.

אין לתחום תחומים מעין אלו בין מפלגות הפועלים. העובדה, לדוגמה, כי אחוז אנשי ההתישבות שבין תומכי מפ"ם לעומת אחוז הפועלים השכירים שבין תומכי גבוה יותר מאחוז אנשי ההתישבות שבין תומכי מפא"י לעומת אחוז הפועלים השכירים שבין תומכיה, אינו קובע כל הבדלים סוציאליים בין שתי המפלגות. הבדלים שבין מפלגות פועלים יריבות, מעין אלו שהיו מצויים בכמה מארצות אירופה, כשהמפלגה האחת ריכוזה בקרבה פועלים מסודרים בעבורה והמפלגה האחרת — פועלים מחוסרי עבודה, או האחת — פועלים בעלי מקצוע והאחרת — פועלים לא-מקצועיים, אינם קיימים בארץ. נכון הדבר, כי

לים נושאי המפעל ומגשימיו. מעמד הגמוני זה, שינקתו מן התפקיד שמילאה תנועת הפועלים בבנין הארץ בתקופת המנדט הבריטי ומן התפקיד שמילאה בהקמת המדינה ומרצון העם אחרי הקמת המדינה, מעמד הגמוני זה נתון בסכנת ערעור מתמיד בגלל הפילוג הפנימי שבתנועת הפועלים העברית.

המפלגות שהתאחדו ומהוות עתה את מפ"ם פילגו את תנועת העבודה בשנות המערכה הפוליטית הגדולה והמכרעת על הקמת המדינה. תפקידה ההיסטורי של תנועת הפועלים בהקמת המדינה קיום, בגזירת אחרים. עלידי מפלגת פועלי ארץ-ישראל לבדה, מתוך מאבק רעיוני וארגוני קשה עם שלושת הפלגים שנצטרפו בתוך "מפלגת הפועלים המאוחדת". גם אז תבעו ממפלגת הרוב של מעמד הפועלים, כי למען "אחדות הפועלים" תיכנע לדעת המיעוט ותקפל את דגלה של תביעת המדינה. עתה תובעים מרוב מעמד הפועלים, וגם הפעם בשם "אחדות הפועלים", כי תקבל את דין המיעוט ודעתו לגבי הנהלת המדינה בתקופת קיבוץ הגלויות, דעת מיעוט המשמשת הסכוייה בלבד לאירצון להצטרף לממשלה קואליציונית, שאף לפי הכרתו הלא יכולה היא להיות בתקופה זו רק קואליציה בין-מעמדית. חישוב אידיאולוגי מוטעה הוא שקבע את עמדת פלגי מפ"ם לגבי תביעת המדינה היהודית. חישוב מוטעה של המצב הבינלאומי — חזרה על האשליה מן התקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה — קבע את סירובה של מפ"ם להצטרף לממשלה.

כוחה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל הוא שמנע את החבלה בהקמת המדינה היהודית. כוחה הגובר של מפלגת המעמד הוא לבדו ימנע את החבלה במעמדה הגמוני של תנועת הפועלים העברית בתקופה הגדולה והמכרעת להגשמת קיבוץ הגלויות ולעצב אופיה הסוציאליסטי של מדינת היהודים.

הבין-מעמדית הובאה בחשבון כדבר המובן מאליו גם על ידי מפלגת הפועלים המאוחדת, והיא היתה צריכה להחליט אם להצטרף אליה או לא והיא אשר החליטה שלא להצטרף — משום שלא מפלגת פועלי ארץ-ישראל ולא הקואליציה לא יכלו לקבל את הפרוגרמה המדינית ה"מינימאלית" שלה.

משעברה מפ"ם לאופוזיציה נפגם הרוב הפועלי בכנסת. החשבון של שמונים צירי פועלים בין מאה ועשרים צירי הכנסת חדל להיות חשבון ממשי. עשרים וארבעת צירי מפ"ם, מק"י וה"לוחמים" מצביעים ברוב השאלות נגד רוב צירי הפועלים בכנסת, וכאשר 48 צירי פועלים מבטלים בהצבעתם הנפרדת אלה את אלה, נותרים, למעשה, רק 32 צירי פועלים מבין 72. מצב דומה יתגלה כשנביא בחשבון רק את צירי שלוש המפלגות הסוציאליסטיות. עמדתה של מפ"ם עשתה את צירי המפלגות הבורגניות לבוררים במחלוקת שבתוך ציבור הפועלים. היא הפכה, למעשה, את המיעוט הבורגני בכנסת לרוב. עובדה מספרית זו אינה באה על ביטוייה הפוליטי אך בגלל הפירוד הקיים גם במחנה הבורגני. פעולתה מתגלה בשעה שיצרן של מפלגות בורגניות ודתיות משיאן לנסות מפקידה לפקידה, כאשר השעה נראית להן כשרה. לערער את שיווי-המשקל שנקבע במאוס 1949 ולקרב את תכנית הפעולה של הממשלה לתביעותיהן הן, בלי להתחשב ברצונו הברור של רוב הבוררים.

תנועת הפועלים הציונית-הסוציאליסטית היא המכונה את תהליך קיבוץ הגלויות ואת מפעל פיתוח הארץ ובנין המדינה, היא המגשימה אותו בשיתוף שאר השכבות בעם. מעמדה הגמוני במדינה ובמפעל נתחייב מזהות האנטרסים ההיסטורית של המעמד והאומה ומן ההכרח לשלב את הדאגה להגשמתו המהירה של המפעל בדאגה לרמת-חייהם של ההמונים העמ-